MİLLÎ MECMÛA

SAYI 51

TEMMUZ - AĞUSTOS **2026**
(2 ayda bir yayımlanır)

Ötüken Neşriyat A.Ş. adına
İmtiyaz Sahibi
Ertuğrul Alpay

Ötüken Neşriyat A.Ş.
Genel Yayın Yönetmeni
Göktürk Ömer Çakır

Baskı
Çınar Matbaacılık ve
Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
İkitelli OSB Mahallesi
Çevre Sosyal Tesisler Sokak
Çevre Sanayi Sitesi Sosyal Tesisler
Nu: 3 İç Kapı Nu: 1B1
Başakşehir-İstanbul
Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika Nu: 45103

Yıllık Abonelik Bedelleri
2026 yılı abonelik bedeli - **1900 TL**

Hesap Numaramız
Ötüken Neşriyat A.Ş.
Şube: Beyoğlu Şubesi 456
T. C. Ziraat Bankası
Hesap Nu: 48038437-5009
IBAN
TR73 0001 0004 5648 0384 3750 09

ISSN
2667-4637

WhatsApp
0554 499 90 57

İletişim
millimecmua@otuken.com.tr

Millî Mecmûa
Yayın Yönetmeni
Yasin Usta

Editör
Ahmet Alperen Can

Yayın Kurulu
Arş. Gör. Hasan Atik
Arş. Gör. Mehmet Umut Akbakla
Arş. Gör. Mustafa Can Tiryaki
Arş. Gör. Dr. Mustafa Şahin
Arş. Gör. Vasıf İnanç Duygulu
Zafer Batuhan Erkuş

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Erkan Göksu
Prof. Dr. İsmet Türkmen
Prof. Dr. Mehmet Akif Okur
Prof. Dr. M. Kaan Çalen
Dr. Fatih Orta
Dr. İsmail Yıldız

Son Okuma
Muammer Didik

Grafik Tasarım
Mahmut Doğan

Ön Söz

Kafkasya'nın incisi, Türk dünyasının kadim ve ayrılmaz bir parçası olan Azerbaycan, yalnızca coğrafi veya siyasi bir sınır komşusu değil; tarihi, kültürel ve entelektüel bağlarla Anadolu'ya sıkı sıkıya kenetlenmiş bir coğrafyadır.

Tarihsel süreç içerisinde her iki bölge, birbirinin edebi, fikri ve toplumsal gelişimini doğrudan beslemiş; ortak bir medeniyet tasavvurunun farklı kolları olarak yeşermiştir. Özellikle modernleşme sancılarının yaşandığı ve yeni düşünce akımlarının filizlendiği dönemlerde, Kafkasya ve Anadolu aydınları arasındaki entelektüel köprüler daima canlı kalmıştır. Ortak dil, tarih ve ülkü etrafında şekillenen bu düşünce iklimi, bugün dahi Türk fikir hayatının en hayati yapıtaşlarından birini oluşturmaktadır.

Hazırlanan bu dosya, işte bu kadim kardeşliğin ve ortak fikir mirasının izini sürmeyi, dönemsel kırılmaları ve günümüze uzanan sosyolojik gerçekleri ele almayı amaçlamaktadır. *Milli Mecmûa*'nın Türk Elleri dizisinin bir çıktısı olarak hazırlanan Azerbaycan dosyasında, Azerbaycan'ın tarihi derinliğini, kültürel dinamiklerini ve Türk düşünce tarihindeki özgün yerini irdeleyen değerlendirmelere yer vermeye çalıştık.

Gelecek çalışmalara kalıcı bir kaynak ve yeni okumalara bir zemin oluşturması ümidiyle, bu dosyanın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza ve siz değerli okurlarımıza teşekkür ederiz.

MİLLÎ MECMÛA

Düzeltme: 49. sayımızda (Türk Kimliği) "Modern Türk Kimliğinin İnşasında Din ve Âdâb-ı Muâşeret Kitapları (1930-1939)" başlıklı çalışmada yazar adı Nazife Hande Yılmaz olmalıdır. Yanlışlık için yazarımızdan ve okuyucularımızdan özür dileriz.

İÇİNDEKİLER

TARİHSEL BİRİKİMDEN MODERNLEŞMEYE: KUZEY AZERBAYCAN'DA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE AYDINLAR
GAMZE İME
.....**06**

19. YÜZYIL AZERBAYCAN EDEBİYATI: ROMAN VE HİKAYENİN İLK ÖRNEKLERİ
SEDAT ADIGÜZEL
.....**20**

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA AZERBAYCAN SİYASİ TEŞKİLATLARIN VE PARTİLERİN YARANMASI
DR. BESTİ BEKİROVA
.....**35**

HÜSEYİNZADE ALİ TURAN BEY VE MÜCADELESİ (1864 BAKÜ-1940 İSTANBUL)
VAHİT TÜRK
.....**55**

AZERBAYCAN TARİHİNE YÖN VEREN TÜRK AYDINI: MEHMET EMİN RESULZADE
SEVİL BAROL
.....**69**

TEBRİZ'DE YÜKSELEN TÜRK MİLLÎ İRADESİ: AZERBAYCAN MİLLÎ HÜKÛMETİ (1945–1946)
DR. KAZIM ÖKTEN
.....**80**

İÇİNDEKİLER

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN'DA MİLLİ KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI: TARİH, DİL, HAFIZA VE KARABAĞ ZAFERİNİN SOSYOLOJİK ANLAMI
PROF. DR. EBULFEZ SÜLEYMANLI
.....**119**

MEHMET EMİN RESULZADE'NİN TORUNU, RESSAM RAİS RESULZADE
DR. DİLGAM AHMED
.....**130**

AZERBAYCAN'IN ORTA ASYA TÜRK DEVLETLERİYLE BÖLGESEL ENTEGRASYON STRATEJİSİ
BAHAR ÖZSOY
.....**146**

ƏZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA TÜRKÇÜLÜYÜN YARANMASI
SEHAVET SAHİL
.....**172**

EBULFEZ ELÇİBEY'İN AZERBAYCAN ÖZELİNDE TÜRK DÜNYASI MESELELERİNE BAKIŞI
ERHAN YOSKA
.....**179**

TARİHSEL BİRİKİMDEN MODERNLEŞMEYE: KUZEY AZERBAYCAN'DA TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE AYDINLAR*

GAMZE İME**

Kuzey Azerbaycan'da modernleşmenin, tarihsel birikim ile değişen koşulların karşılaşması sonucunda şekillenen bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreç içinde aydınların ortaya koyduğu düşünsel ve pratik çabalar, değişimin toplum içinde karşılık bulmasına imkân tanımıştır.

Özet

Bu çalışma, Kuzey Azerbaycan'daki modernleşme sürecini tarihsel gelişim çizgisi içinde ele almaktadır. Bölgenin erken dönemlerinden itibaren şekillenen toplumsal yapı, üretim ilişkileri ve siyasal düzen, sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan değişimlerin temelini oluşturmuştur. Bu birikim, hanlıklar döneminde farklı bir görünüm kazanmış, 19. yüzyılda yaşanan gelişmelerle birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Rus hâkimiyetiyle birlikte uygulanan idari düzenlemeler, ekonomik yönelimler ve nüfus politikaları, toplumsal yapıyı doğrudan etkilemiş ve yeni bir dönüşüm sürecini hızlandırmıştır. Bu gelişmeler, mevcut toplumsal dinamiklerle birlikte şekillenmiş ve bölgenin tarihsel seyrine yeni bir yön vermiştir.

Çalışmada ayrıca bu dönüşüm sürecinde aydınların üstlendiği rol üzerinde durulmuştur. Eğitim faaliyetleri, basın çalışmaları ve edebi üretimler aracılığıyla ortaya çıkan fikirler, toplumda yeni bir düşünme alanı açmış ve değişimin görünür hale gelmesine katkı sağlamıştır. Aydınların metinleri ile toplumsal hayat arasındaki yakın ilişki, düşüncenin gündelik hayatla temas kurabildiğini göstermektedir. Bu süreç içinde farklı aydın tiplerinin geliştirdiği yaklaşımlar, düşünsel üretimin tek bir çizgiye bağlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın genelinde elde edilen bulgular, Kuzey Azerbaycan'daki modernleşmenin, tarihsel birikim ile değişen koşulla-

* Bu çalışma, yazarın 30.12.2024 tarihinde başarıyla savunarak tamamladığı *Kuzey Azerbaycan'da Kültürel ve Sosyal Hayat (1828-1905)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Ankara/Türkiye, gamzeimee@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9943-085X

19. YÜZYIL AZERBAYCAN EDEBİYATI: ROMAN VE HİKAYENİN İLK ÖRNEKLERİ*

SEDAT ADIGÜZEL**

19. yüzyıl sosyal ve siyasi açıdan oldukça önemli gelişmelerin yaşandığı bir devredir. Yüzyılın başlarında hanlıkların kendi aralarındaki iktidar mücadeleleri, bölgedeki Osmanlı, İran ve Rusya'nın birbirleriyle olan ve Azerbaycan'ı yakından ilgilendiren güç savaşları bu coğrafyayı siyasi ve iktisadi açıdan oldukça etkilemiştir.

19. yüzyıl ve bu yüzyılda Azerbaycan edebiyatının genel özellikleri:

Azerbaycan edebiyatının gelişiminde ve modernleşme sürecinde 19. Yüzyıl çok önemli bir yer tutar. Bu yüzyılın taşıdığı kendine has karakteristik özellikleri vardır. Azerbaycan'ın 1800'lü yıllarda yaşadığı siyasi ve toplumsal olaylar edebiyatın biçimlenmesinde ve zenginleşmesinde esas amiller olmuşlardır. Sözlü ve klasik edebiyat gelenekleri oldukça güçlü olan Azerbaycan edebiyatının modernleşme süreci hem beslendiği kaynakların genişliği hem de yaşanan tarihi hadiselerin edebi süreç üzerindeki etkisi bakımından değerlendirilmelidir. Bu nedenle 19. yüzyıl üzerinde önemle durulması gereken bir devredir. *"Çağdaş Azerbaycan nesrinin tarihi, Azerbaycan edebiyatının tezahürü, teşekkülü ve fevri faaliyete geçmesi, edebiyatın müstakil bir türü olarak gerçekleşmesi 19. asırla başlatılır"* (ELİŞANOĞLU, 1999: 7).

Bu yüzyılda sadece edebiyat sahasında değil kültür sahasının bütün alanlarında tarih, coğrafya, güzel sanatlar vb. önemli gelişmeler yaşanır. Azerbaycan matbuatının ve tiyatrosunun ilk örneklerine de bu yüzyılda rastlanır. Özellikle 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ekonomik ve sosyolojik gelişmeler Azerbaycan'da Türk aydını profilinin ilk öncülerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Rus okullarında eğitim alan bazı gençlerin Rusya'yı ve Avrupa'yı yakından tanımaları net-

* Bu çalışma, daha önce Türk Folklor Araştırmaları Derneği Dergisi'nde neşredilmiş olup Millî Mecmûa'nın ilgili sayısı için gözden geçirilerek yayıma hazırlanmıştır.

** Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, sadiguzel@atauni.edu.tr, 0505 643 3209

XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA AZERBAYCAN SİYASİ TEŞKİLATLARIN VE PARTİLERİN YARANMASI

DR. BESTİ BEKİROVA

M. E. Resulzade başta olmak üzere dönemin Azerbaycanlı aydınları, sosyal demokrat düşünce ile milli bağımsızlık fikrini bir araya getirmeye çalışmışlardır. Ancak zamanla özellikle Bolşeviklerin milli meseleye karşı sergilediği merkeziyetçi ve ayrımcı yaklaşım, Azerbaycanlı aydınlar arasında ciddi bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

Özet

XX. yüzyılın başları Azerbaycan tarihi için oldukça önemli bir dönemin başlangıcı olarak bilinmektedir. Bu dönem Kuzey Azerbaycan tarihinde siyasi, sosyal ve milli uyanış süreçlerinin hızlandığı önemli bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Çarlık Rusya'sı genelinde yaşanan ekonomik kriz, sömürge politikaları, baskıcı yönetim anlayışı ve Ruslaştırma siyaseti çarlığın tüm sömürgelerinde bu veya diğer bir şekilde kendini göstermiştir. Dolayısıyla bu durum Azerbaycan'da da ciddi hoşnutsuzluk yaratmış, bu durum ülkede siyasi teşkilatlanmaların ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Özellikle Bakü'de gelişen sanayi ve petrol devrimi etrafında şekillenen işçi hareketleri sosyal demokrat fikirlerin yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin (RSDFP) Bakü teşkilatı kurulmuş, Bolşevik ve Menşevik gruplar arasında yaşanan ayrılıklar Kuzey Azerbaycan'daki siyasi mücadeleleri doğrudan etkilemiştir.

XIX. yüzyılın sonları XX. Yüzyılın başlarında Azerbaycanlı aydınlar arasında milli bilinç ve bağımsızlık düşüncesi güçlenmiştir. Aydınlar sınıfının gelişimi sonucunda Müslüman dünyasının ilk sosyal demokrat teşkilatı olan Hümmet Teşkilatı faaliyet göstermeye başlamıştır. Hümmet Teşkilatı işçi haklarının savunulması, sosyalist düşüncelerin yayılması ve milli kimliğin korunması

HÜSEYİNZADE ALİ TURAN BEY VE MÜCADELESİ (1864 BAKÜ-1940 İSTANBUL)

VAHİT TÜRK

20 Ekim 1906'da alınan izinle 1906'dan 1907 yılının sonuna kadar çıkan *Füyuzat*'ta Ali Bey, Azerbaycanlıların bilinçlenmesinde, Azerbaycan'da millî hareketin olgunlaşmasında çok büyük rol oynamıştır. Onun *Füyuzat*'ta en çok dikkati çeken özelliği, birkaç yüzyıldan beri Azerbaycanlıları mezhep vasıtasıyla kendisine yakınlaştırmaya çalışan İrancılık ve 50-60 yıldan beri etkisini göstermeye başlayan Ruslaştırmaya karşı Türklüğü, Türklüğün temizliğini ve birliğini savunması idi.

Hüseyinzade Ali, 1864 yılında Bakü yakınlarındaki Salyan kasabasında doğdu. Öğretmen olan babası bir süre sonra mesleği gereği Tiflis'e gitti ancak birkaç yıl sonra vefat etti, babasından kısa bir süre sonra annesinin de vefat etmesiyle hem öksüz hem de yetim kalan kardeşleri, dedeleri Kafkasya şeyhülislamı Ahund Ahmet Salyani yanına alıp bakımlarını üstlendi. Aydın ve Türklük bilincine sahip bir din bilgini olan şeyhülislam, Türk edebiyatı tarihi de yazmış, milletinin geçmişine merakı olan ayrıca çağı da izlemeye çalışan bir kişi idi. Şeyhülislamın yakın dostlarından ve çok sık sohbet ettiği arkadaşlarından biri, Mirza Fethali Ahundzade, Avrupa'daki, Rusya'daki düşünce hareketlerini ve gelişmeleri yakından izleyen, içinde yaşadığı toplumun ve daha geniş anlamda Osmanlı ile bütün İslam dünyasının sorunlarının farkında olan, kendince onlara çözüm yolları bulmaya çalışan, çağın önde gelen aydınlarından biridir. Birbirinin sohbetinden zevk alan, Doğu'nun aydınlık yüzüyle Batı'da gelişen uygarlığın temsilcisi gibi değerlendirilebilecek olan bu iki kişi sıkça bir araya gelip sohbet ederler ve Hüseyinzade Ali de bu sohbetleri dinleyerek büyür.

Şeyhülislam dede, ilk mektebi bitiren Hüseyinzade'yi okutmak istemektedir ve ilk seçenek olarak önlerinde Rus Askerî Lisesi vardır ancak burada Ahundzade devreye girer ve Hüseyinzade'yi daha iyi bir

AZERBAYCAN TARİHİNE YÖN VEREN TÜRK AYDINI: MEHMET EMİN RESULZADE*

SEVİL BAROL**

Cumhuriyet kurulduktan sonra mecliste söylenen "bir kere yükselen bayrak bir daha inmez" sözü Mehmet Emin Resulzade'nin ve arkadaşlarının cumhuriyet yönetimi altında bağımsız yaşama isteklerinin en güzel örneklerinden biridir.

Giriş

Mehmet Emin Resulzade'nin yaşadığı 1884-1955 yılları arasındaki dönem hem Azerbaycan tarihi hem de dünya tarihi açısından değişimin yaşandığı dönemdir. 1. ve 2. Dünya savaşının yaşandığı, ülkelerin yönetim şekillerinin değiştiği zamanda Azerbaycan coğrafyası ve aydınları da bu değişmelerden etkilendi. Çok fazla olayların yaşanması ve bu olayların çalışmamızda yer alması çalışmamızın konusunu oluşturan Mehmet Emin Resulzade'nin hayatını ve yaptığı çalışmaları karmaşık hale getireceğinden dolayı konulara fazla yer verilmedi. Resulzade'nin Azerbaycan halkı ve cumhuriyeti için verdiği mücadele üzerinde duruldu.

Rus imparatorluğunun yayılma siyasetinin devlet politikası haline gelmesi, Rusların Kafkasya ve Orta Asya topraklarını işgal etmesine ve yıllarca bu toprakları kendi yönetimleri altında tutmasına sebebiyet verdi. Azerbaycan topraklarını da işgal eden Ruslar burada kendilerine en uygun yönetim şeklini meydana getirerek Azerbaycan halkını yönetti. Rus yönetimini kabul etmek istemeyen halk Gence, Kuba, Şeki gibi şehirlerde isyan etti ancak başarı sağlanamadı (İsmailov, 2014: 289-299-300, Mehmetzade, 1991: 31). Ruslar işgal ettiği bölgelerde uyguladığı politikayı Azerbaycan topraklarında da uyguladı. Ruslaştırma siyaseti kapsamında Azerbaycan halkına dil,eğitim ve kültür gibi alanlarda Rus kültürü empoze edilmeye çalışıldı.Okullarda Rus di-

* Bu yazı, daha önce Asya Studies dergisinde neşredilmiş olup Millî Mecmûa'nın ilgili sayısı için gözden geçirilerek yayıma hazırlanmıştır.

** Tarih Öğretmeni

TEBRİZ'DE YÜKSELEN TÜRK MİLLÎ İRADESİ: AZERBAYCAN MİLLÎ HÜKÛMETİ (1945–1946)

DR. KAZIM ÖKTEN*

Azerbaycan Türkleri, yüzyıllar boyunca İran coğrafyasının siyasî, askerî ve kültürel hayatında önemli roller üstlenmişlerdir. Safevilerden Kaçarlara kadar İran tarihine yön veren birçok devlet ve hanedan Türk kökenli olmasına rağmen, modern dönemde ortaya çıkan merkezîleşme politikaları yerel kimliklerin kamusal görünürlüğünü önemli ölçüde sınırlandırmıştır.

* ORCID: 0009-0006-8472-2343
kazimokten@gmail.com

1. Giriş: Tarihin Sessiz Sayfalarında Güney Azerbaycan

Tarih, çoğu zaman büyük savaşların, imparatorlukların ve dünya siyasetini değiştiren olayların etrafında şekillenen bir anlatı olarak karşımıza çıkar. Ancak tarihî süreçlerin tamamı uzun ömürlü devletlerden veya büyük askerî zaferlerden ibaret değildir. Bazı siyasî tecrübeler vardır ki ömürleri kısa olmasına rağmen etkileri uzun yıllar boyunca hissedilir. Azerbaycan Millî Hükûmeti de bu tür tarihî hadiselerden biridir.

1945 yılında Tebriz'de kurulan Azerbaycan Millî Hükûmeti, sadece bir yıl kadar varlığını sürdürebilmiş olmasına rağmen modern İran tarihinin en dikkat çekici siyasî hareketlerinden biri olarak kabul edilmelidir. Çünkü bu hareket, bir taraftan Güney Azerbaycan Türklerinin dil, kültür ve kimlik taleplerinin siyasî bir programa dönüşmesini temsil ederken, diğer taraftan II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenmeye başlayan yeni uluslararası düzenin ilk kriz alanlarından birini oluşturmuştur.

Azerbaycan Türkleri, yüzyıllar boyunca İran coğrafyasının siyasî, askerî ve kültürel hayatında önemli roller üstlenmişlerdir. Safevilerden Kaçarlara kadar İran tarihine yön veren birçok devlet ve hanedan Türk kökenli olmasına rağmen, modern dönemde ortaya çıkan merkezîleşme politikaları yerel kimliklerin kamusal görünürlüğünü önemli ölçüde sınırlandırmıştır. Bu durum özellikle dil, eğitim ve kültür alanlarında daha belirgin biçimde hissedilmiştir. Do-

BAĞIMSIZLIK SONRASI AZERBAYCAN'DA MİLLİ KİMLİĞİN YENİDEN İNŞASI: TARİH, DİL, HAFIZA VE KARABAĞ ZAFERİNİN SOSYOLOJİK ANLAMI

PROF. DR. EBULFEZ SÜLEYMANLI*

Üç renkli bayrağın Türklük, çağdaşlaşma ve İslam'ı simgelemesi; milli marşın bağımsızlık ve vatan sevgisini öne çıkarması; yeni devletin kendisini tarihsel bir devamlılık içinde konumlandırma iradesinin önemli göstergeleridir.

* Üsküdar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
e-posta: ebulfez.suleymanli@uskudar.edu.tr

Giriş

Milli kimlik, modern çağda yalnızca kültürel aidiyetin ifadesi değildir; aynı zamanda tarih, devlet, toplum ve ortak hafıza ekseninde şekillenen dinamik bir toplumsal inşa sürecidir. Dil, kültür, tarihsel bilinç, semboller, ortak acılar ve ortak başarılar bu kimliğin temel bileşenlerini oluşturur. Birey, kendisini yalnızca şahsi özellikleriyle değil, ait olduğu topluluğun tarihsel sürekliliği içinde anlamlandırır. Bu nedenle milli kimlik, "biz" duygusunu kuran en güçlü toplumsal çerçevelerden biri olarak öne çıkar. Bu çerçevede milli devlet, yalnızca yönetsel bir aygıt değil; aynı zamanda milli kimliğin kurumsal taşıyıcısı, koruyucusu ve yeniden üreticisi haline gelir. Dilin resmî statüsü, tarihin yeniden yazımı, sembollerin dolaşıma sokulması ve toplumsal hafızanın kurumsallaştırılması gibi süreçler, milli devlet ile milli kimlik arasındaki bağı daha da görünür kılar (Kösoğlu, 1997, s. 19; Smith, 1994, s. 155; Vurucu, 2015, s. 123).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan'da yalnızca siyasal bağımsızlık kazanılmamış; aynı zamanda uzun yıllar bastırılmış tarihsel hafıza, kültürel kimlik ve milli bilinç yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu süreç, bir yandan yeni devlet kurumlarının inşasını, diğer yandan toplumsal hafızanın yeniden yazımını beraberinde getirmiştir. Sovyet döneminde "Sovyet halkı" kimliği altında eritilmeye çalışılan tarihsel ve kültürel aidiyetler,

MEHMET EMİN RESULZADE'NİN TORUNU, RESSAM RAİS RESULZADE

DR. DİLGAM AHMED

Rais Resulzade, yalnızca bir ressam ve eğitimci olarak değil, aynı zamanda tarihî hafızanın korunmasına yönelik faaliyetleriyle de dikkat çekmiştir. Taşıdığı soyadının tarihî sorumluluğunun bilinciyle hareket eden Resulzade, 2009 yılından itibaren *Azerbaycan Siyasî Baskı ve Sürgün Kurbanları Derneği*nin başkanlığını yürütmüştür.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurucusu *Mehmet Emin Resulzade*'nin muhacerete gitmesinin ardından Bakü'de kalan ailesinin sürekli takibe maruz bırakılması ve daha sonra Kazakistan'a sürgün edilmesi, Bolşevik yönetiminin Resulzade'ye karşı izlediği siyasetin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bütün çabalarına rağmen ailesini Türkiye'ye getirmeyi başaramayan *Resulzade*, 1930'lu yılların başlarından itibaren ailesiyle olan irtibatını büyük ölçüde kaybetmiş, kendisi ise Avrupa'da yaşamak zorunda kalmıştır.[1] Günümüzde aile fertleri arasında hayatta olan tek kişi, torunu *Rais Resulzade*'dir. Rais Bey, *Mehmet Emin Resulzade*'nin bir yaşına kadar dahi göremediği oğlu *Azer Resulzade*'nin oğludur.

Mehmet Emin Resulzade, amcası *Molla Abdülaziz*'in kızı *Ümbülbanu Hanım* ile evlenmiştir. Bu evlilikten *Latife* (1912–1943), *Resul* (1914–1938), *Halide* (1916–1943) ve *Azer* (1920–1993) olmak üzere dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Bir çocukları ise henüz bebeklik döneminde vefat etmiştir.

Resulzade ailesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından Sovyet yönetiminin baskı ve takip politikalarından ağır şekilde etkilenmiş; aile fertlerinin önemli bir kısmı sürgün, hapis ve siyasî baskılarla karşı karşıya kalmıştır.

[1] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Dilgam Ahmed. *Türkiye'de Bir Millet ve Hak Yolcusu: Mehmet Emin Resulzade*. İstanbul, Post Yayınevi, 2025

AZERBAYCAN'IN ORTA ASYA TÜRK DEVLETLERİYLE BÖLGESEL ENTEGRASYON STRATEJİSİ*

BAHAR ÖZSOY**

Bağımsızlık sonrası ilk dönemde ilişkiler, kurumsal kapasite eksiklikleri ve Rusya merkezli bağımlılık ilişkileri nedeniyle sınırlı kalmış; ancak 2000'li yıllardan itibaren Azerbaycan'ın enerji kapasitesini dış politika aracı olarak etkin biçimde kullanması ve çok vektörlü dış politika yaklaşımını derinleştirmesi, Orta Asya ile ilişkilerin niteliğini dönüştürmüştür.

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk devletleri bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası sisteme kademeli biçimde entegre olma sürecine girmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde söz konusu devletler arasındaki ilişkiler başlangıçta sınırlı düzeyde kalmış; siyasi, ekonomik ve kurumsal kapasite eksikliklerinin yanı sıra Rusya merkezli bağımlılık ilişkileri bu sürecin yavaş ilerlemesine neden olmuştur. Ancak 2000'li yıllardan itibaren Azerbaycan'ın istikrarlı dış politika yaklaşımı ve enerji kaynaklarına dayalı jeoekonomik kapasitesi, bölgesel iş birliğinin derinleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede enerji diplomasisi, ulaştırma koridorları ve çok taraflı iş birliği mekanizmaları ön plana çıkmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı ve TürkPA gibi kurumsal yapılar ile Hazar havzası merkezli enerji projeleri ve Orta Koridor bağlantıları, bölgesel entegrasyonu güçlendiren temel araçlar hâline gelmiştir. 2020 Karabağ Savaşı sonrasında değişen bölgesel dengeler ise Azerbaycan'ın Orta Asya Türk devletleriyle ilişkilerine yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu süreçte enerji, ulaştırma ve lojistik temelli projeler, Azerbaycan'ın Orta Asya ile Avrupa arasında stratejik bir transit ve bağlantı ülkesi olarak konumunu güçlendirmiştir. Çalışma, Azerbaycan'ın Orta Asya Türk devletleriyle geliştirdiği ilişkilerin tarihsel bağlar, jeopolitik dinamikler

* Bu çalışma, 2021 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet İdarecilik Akademisi'nin FD 2.30 Tez Konseyi'nde savunulan *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Orta Asya'daki Türk Dilli Devletlerle İlişkileri* başlıklı doktora tezinin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/Türkiye, bhr_ozsoy_27@hotmail.com

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA TÜRKÇÜLÜYÜN YARANMASI

SEHAVET SAHİL

Türkçülük Azərbaycan mühitində yalnız siyasi hərəkat kimi deyil, ilk növbədə dil, ədəbiyyat, mədəniyyət və mənəvi birlik ideyası kimi təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatı türkçülüyün formalaşdığı, yayıldığı və milli ideologiyaya çevrildiyi əsas sahələrdən biri olmuşdur.

Giriş

XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ictimai-siyasi və mədəni həyatında köklü dəyişikliklərlə səciyyələnir. Bu dövr milli özünüdərk prosesinin sürətlənməsi, maarifçilik ideyalarının yayılması, milli mətbuatın formalaşması və yeni ədəbi düşüncə sisteminin meydana gəlməsi ilə xarakterizə olunur. Məhz bu tarixi mərhələdə Azərbaycan ictimai fikrində türkçülük ideyası yaranmağa və tədricən genişlənməyə başladı.

Türkçülük Azərbaycan mühitində yalnız siyasi hərəkat kimi deyil, ilk növbədə dil, ədəbiyyat, mədəniyyət və mənəvi birlik ideyası kimi təşəkkül tapmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatı türkçülüyün formalaşdığı, yayıldığı və milli ideologiyaya çevrildiyi əsas sahələrdən biri olmuşdur. Bu ideyanın yaranması milli dilin qorunması, ortaq türk tarixi və mədəni irsinin öyrənilməsi, eləcə də milli kimliyin dərk edilməsi ilə birbaşa bağlı idi.

Azərbaycan ədəbiyyatında türkçülüyün təşəkkülü uzunmüddətli tarixi inkişaf prosesinin nəticəsi olmaqla yanaşı, Azərbaycan ziyalılarının, maarifçilərinin və yazıçılarının məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində mümkün olmuşdur.

Türkçülük ideyasının yaranmasının tarixi-siyasi zəmini

XIX əsrdə Azərbaycan torpaqlarının tamamilə Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil edilməsi bölgədə yeni ictimai-siyasi reallıqlar yaratdı. Çar Rusiyasının həyata keçirdiyi ruslaş-

EBULFEZ ELÇİBEY'İN AZERBAYCAN ÖZELİNDE TÜRK DÜNYASI MESELELERİNE BAKIŞI*

ERHAN YOSKA

Sovyetler Birliği'nde takip edilen açıklık (glasnost) politikası neticesinde kısmen özgürleşen politik ortamda, Moskova'nın Azerbaycan siyasetini tenkit edenlerin başında Elçibey bulunmaktadır.

Giriş

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde Azerbaycan topraklarının Rusya ve İran tarafından işgal edilmesinden sonra Mehmet Emin Resulzade, Ali Bey Hüseyinzade ve Settar Han gibi Türk devlet adamları, bütün ve bağımsız Azerbaycan'ı yeniden kurabilmek adına büyük mücadele vermişlerdir. Bu devlet adamlarının sonuncusu; ömrünü Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesine adayan Ebulfez Elçibey olmuştur. Türklüğe ve Türk dünyasına karşı sınırsız bir sevgiye sahip olan Elçibey, 24 Haziran 1938'de Azerbaycan'ın Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlı Ordubad İlçesinin Keleki köyünde dünyaya gelmiştir (Tahirzade, 2020, s. 480). 1957 yılında S. M. Kirov Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Şarkiyat Fakültesi'nin Arap Filolojisi'ne giren Elçibey, 1962 yılında yüksek eğitimini tamamlamıştır. SSCB Su İşleri Araştırma Enstitüsü Bakü şubesinde Rusça-Arapça tercümanı olarak görevine başlamış ve Sovyet- Mısır ortak projesi olan Nil nehri üzerindeki Asvan barajı inşaatı için Mısır'da bulunmuştur. Elçibey, yurtdışı görevinden 1964 sonlarında döndükten sonra lisansüstü eğitime başlayarak, Azerbaycan'ın XX. yüzyılda yetiştirdiği önde gelen ilim adamları arasında yer alan Prof. Dr. Ziya Bünyadov danışmanlığında Tolunoğulları Devleti (868-905) adlı doktora tezi ile tarih alanında doktor unvanını almıştır (Elçibey, 1997, s. 4). Elçibey içinde yanan Türklük aşkını doktora tezinde ortaya koy-

* Bu çalışma, daha önce Journal of Universal History Studies'te yayımlanmış olup Millî Mecmûa'nın ilgili sayısı için gözden geçirilmiştir.